

Yatağan Termik Santrali: Olağan Bir Yurttaş, Hukuk, Çevre, Yatırım, Desülfürizasyon, Devir Skandalı Öyküsü...

*Arif KÜNAR
Elektrik Mühendisi*

Yatağan; termik santralin işletmeye alındığı 1982 yılından beri nefes alamayan "en zehirli" ilçelerimizin başında gelmektedir. Yatağan Termik Santrali'nin yapım kararı, üretim süreci, çevresel ve hukuksal mücadeledeki yeri, desülfürizasyon takılması, devir işlemi; bir nevi ülkemizin son 20-30 yılının traji-komik siyasi-ekonomik-sosyal hikayesini de "aynen" içinde barındırmaktadır. Nasıl ki ünlü düşünür Foucault genel insanlık tarihini; cinsellik, cezalandırma, hapisanelerin doğuşu, deliliğin tarihine inerek tahlil etmeye çalıştıysa, Yatağan Termik Santrali tarihi de iyi okunduğunda Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını, hukuksal ve siyasal düzenini, toplumsal ve bireysel davranış karakterlerini, devletin yurttaşlarına bakışını tahlil etmek isteyenler için çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Öncelikle Yatağan Termik Santrali, daha önceden yapılmış resmi enerji planlamalarında ve projeksiyonlarında yer almayan, yapımına siyasi tercihlere göre sonradan ve aniden karar verilmiş bir projedir. İlk iki ünitesi 1982 ve 1983 yılında devreye alınan ve daha sonra bir ünite daha eklenen 3*210 MW gücündeki bu termik santrali bir Polonya firması inşa etmiştir. "Muğla Şeytan Üçgeni" olarak adlandırılan ve Yatağan Termik Santrali ile birlikte aynı havzaya inşa edilen Yeniköy ve Kemerköy (Gökova) Santralleri bölgeyi tamamen mahvetmişlerdir. Bu santraller, kullanılacak olan linyitin kalitesine, kalitesine; üretilen elektriğin kullanacak olan sanayi bölgelerine olan uzaklığına; insanlara, turizme, tarıma ve doğal çevreye vereceği zarara hiç bakmadan yapılmış "yanlış" yatırımlardır. Yatağan Termik Santrali yatırımının "yanlış" olduğunu (en azından çevresel açıdan) yıllar sonra hem o dönemin Başbakanlarından Süleyman Demirel, hem de o dönem TEK Genel Müdürlüğü yapan Behçet Yücel "itiraf ve ifşa" etmişlerdir. Süleyman Demirel, 1990 yılların başlarında Ankara Türk-İş Salonu'nda düzenlenen 5 Haziran Dünya Çevre Günü kutlamalarının birinde, hem de kamuoyunun ve basın önünde; "Yatağan Termik Santrali'nin çevreye verdiği zarardan rahatsız olduğunu, o dönemde çevre konularının önemini bilmediklerini, bu nedenle Yatağan Santrali için Türk halkından özür dilediğini" şifaden de olsa dile getirmiştir. TEK eski Genel Müdürlerinden Behçet Yücel ise şunları ifade etmiştir; "Bu vesileyle şunu da itiraf etmeliyim ki, yaz tatillerim için güneye inerken, bu santralin yanından geçtiğimde etrafındaki kurumuş ağaçları ve uçuşan kül bulutlarını gördükçe, 25 yıl öncesine ait sorumluluğun baskısı altında içimin daraldığını hissediyorum. Ayrıca, on yedi yıl önce hizmete açılan santrale, kükürt arıtma tesisi ilave etmek için çok ağır kalan ve hala da gerçekleştirilemeyen zihniyete ve yönetim anlayışına da isyan ediyorum. Bu durum, karar almak için rahat hareket edemeyen sorgu-sual mekanizması her an başının üstünde Demokles'in kılıcı gibi duran ve zorunlu olarak kılı kırk yaran bürokratların ağır davranışlarından gelmektedir. Aynı zamanda elektrik sisteminin yetersizliği karşısında, 'Elektrik üretimi olsun da nasıl olursa olsun' zorunluluğunda kalan yöneticinin yurt düzeyini kapsayan sorumluluğundan ortaya çıkmaktadır. Sonuçta insan unsuru ihmal edilmektedir"(1).

Yörede yaşayan yurttaşların ve tarımla, zeytincilikle geçinen köylülerin giderek artan şikayetleri ve TEK'ünü zararlarının tazmini için mahkemeye vermeleri, sürekli mahkemeyi kazanmaları karşısında TEK; bu bölgede bir araştırma yaptırmaya karar vermiştir. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turhan Uslu, Türkiye Elektrik Kurumu için Yatağan Termik Santrali'nin çevreye verdiği zararı incelemek üzere 1988-1990 yılları arasında (1983 yılında çıkarılan "Çevre Kanunu"ndan sonra ve 1993 yılında ÇED Mevzuatı yayınlanmadan önce) yörede uzun süren çalışmalar yaptı ve TEK için bir rapor hazırladı. Ancak bu raporda; "Termik santral, yılda kullandığı 4 845 000 ton linyit ve buna bağlı olarak üç ünitesinden günde çıkardığı 360 ton SO₂ gazı ile ülkemizdeki en büyük çevre sorunu yaratan kuruluşlardan biridir" tespitini yaptı. Bu rapor, Enerji Bakanlığı ve TEK'nundaki zamanın kraldan çok kralcı teknokrat ve bürokratları tarafından hemen hasır altı edilerek, Prof. Dr. Turhan Uslu'nun bulduğu sonuçları kamuoyuna açıklaması yasaklandı. Ancak Prof. Dr. Turhan Uslu, bilim insanı ahlakı ve sorumluluğuna binaen bu sonuçları çeşitli makalelerinde ve çevrecilerin panellerinde açıkladığı için, daha sonra üniversiteki görevinden alındı.

Yatağanlıların sürekli içinde yaşadığı ve kamuoyunun da yakından bildiği, her sene tekrarlanan "zehirli ve ölümlü günler" trajedisi, maalesef santralin devreye girdiği 1982 yılından beri tekrarlanmaktadır. Bu faciyanın durdurulması için, Prof. Dr. Turhan Uslu ve Prof. Dr. Aysel Müezzinoğlu gibi bilim insanlarının raporlarına dayandırılarak, İzmir Çevre Avukatlarınca açılan davanın Aydın İdare Mahkemesi'nde 20 Haziran 1996 tarihinde santralin kapatılması kararı ile sonuçlanmasına rağmen, Bakanlar Kurulu; 11 Eylül 1996'da hem mahkeme kararını, hem de T.C. Anayasası'nın "Hukukun Üstünlüğü" esasını çiğneyerek, bu santralin çalıştırılmasına karar vermiştir. Maalesef güzel ülkemizde; Anayasa, yargı, hukuk, çevre, insan sağlığı bir kez daha çiğnenmiştir. Yine Akkuyu Nükleer Santrali İhale sürecinde sıkça yaşadığımız "meşhur elektrik kesintileri" o dönemde de, hem de turistik bölgelerde sıkça yapılarak, Yatağan'ın kapatılmasına misilleme yapılmıştır. Devletin aldığı bu hukuk dışı karar; maalesef o zamanki Yatağan Termik Santrali yöneticileri, yetkili sendika, köylüler ve yöre esnafı tarafından da desteklenmiştir. "Önce aş ve iş, sonra sağlık ve çevre", "santral kapatılınca işsiz ve aç kalarak hemen öleceğimize, zehirlenerek yavaş yavaş ölmeyi tercih ederiz" diyerek, santralin kapatılmasına karşı mitingler yapılmıştır. Hatta bu kararın çıkartılmasını sağlayan çevrecilere ve avukatlara Yatağan'da saldırılar düzenlenmiştir. Daha da vahimi, İzmir'de yayınlanan bölgesel Yeni Asır Gazetesi'nde Çevreci Avukatların ve İzmirli Yeşillerin telefonları yayınlanarak, yurttaşların bu insanlara "küfür" ettirilmesi ve "taciz" edilmesi sağlanmıştır. TEK-TEAŞ; santralin verdiği zararlardan dolayı elde edemedikleri ve satamadıkları ürünler için, yöredeki zeytincilik ve tarımla geçinen köylülere her yıl milyarlarca lira tutarında tazminat ödemektedir. Yine yalnızca ülkemize özgü bir "açıkgözlülükle", ama aslında traji-komik bir uyanıklılıkla, her yıl zehirden ölen zeytin ağaçları ve tarlaları için tazminat parası olarak yeni bir "geçim kaynağı" keşfeden köylüler; kendi sağlıkları da bozulunca ve aldıkları tazminatları hastanelere vermeye başlayınca durumun vehametini farketmişler, onlar da artık "çevrecilerle" birlikte seslerini yükseltmeye başlamışlardır.

"Bazı nankörlerin", "vatan hainlerinin", "gelişme karşıtlarının" ve "herşeye maydanoz olan çevrecilerin" uzun ve zahmetli mücadeleleri sonucunda, en azından Yatağan Termik Santralına desülfürizasyon baca tesisinin yapılmasına 1992 yılında karar verilmiştir. 1993 yılında teklifler alınmış ve sözleşme 1994 yılında Alman Bischoff Firması ile imzalanmıştır. Bu ihaleyi en yakın rakibinden 1 100 000 dolar daha fazla teklif veren Bischoff Firması 51 100 000 dolarla kazanmıştır. 1994 yılından 1996 yılı kadar müzakereler sürmüş ve 21 Ağustos 1997'de, ANAP döneminde onaylanarak temeli atılmıştır. Bu projenin normal olarak en geç 1997 yılında devreye girmesi gerekiyordu. Ancak Şubat 2001 sonu itibarıyla; iki bacadaki filtrelerin biri Almanya'dan bozuk geldiği ve Ocak 2001'de takılan filtrenin ise bozulduğu için çalıştırılmadığı açıklanmıştır. Yıllardır "ölüm ve zehir" soluyan binlerce insanımızın trajedisi ayyuka çıkmışken; 1992 yılından 2001 yılına kadar hala devreye alın(a)mayan ve çalış(tırıl)mayan desülfürizasyon tesisinin gecikmesinin sorumluları kimlerdir? Bischoff'un Türkiye Yöneticisi Dr. Horst Pook'a (***) göre; suçlular hem kendi firması ve Türk partneri Güriş hem de TEAŞ yöneticileridir. Santral ilçeye zehir pompalarken, Bischoff ile TEAŞ desülfürizasyon tesisine takılacak pompanın büyüklüğü konusunda; altı ay gibi uzun bir süre anlaşmaya varamamıştır. TEAŞ ise; taşeron firma Güriş'in yeterince kalifiyeli eleman çalıştırmadığı ve gerekli malzemenin zamanında getirilmediğini öne sürmüştür. Bischoff firması ise, taşeronu kendisinin seçmediğini, Mesut Yılmaz'ın hemşerisi İdris Yamantürk'ün sahibi olduğu ve ANAP'a yakın firmalardan Güriş'in kendilerine yönlendirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu haberin yer aldığı Ekovizyon Dergisi'nde yer alan ilginç bir iddia daha var. "Beyaz Enerji Operasyonu" nun devam ettiği süreçte, zaten incelenmekte olan devir işleminin yanısıra, "şaiBELİ desülfürizasyon ihalesi" kuşkusuna ortaya atılmaktadır; "Pook söyleşimizde bu iş için Bischoff'un fazladan 15 milyon Mark harcama yaptığını söylemişti. Kimse babasının hayrına bu kadar parayı cebinden harcamaz. Acaba bu büyük harcama nerelere yapıldı?". Özelleştirme kapsamında olan ve yasal olarak devir işlemleri yapılmış, hatta sözleşmesi "gizlice" imzalanmış olan Yatağan Termik Santralı'nın devir işlemi; "Beyaz Enerji Operasyonu" kapsamında ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in son günlerde devreye soktuğu Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nca incelemeye alınmasıyla "iptal" edildi. Bu devir işlemindeki öne sürülen hukuksal ve yolsuzlukla ilgili iddialar ve şaibeler çok ciddidir.

Temiz Toplum Temiz Enerji...

"Linyitlerimizin genel olarak kül ve nem oranları oldukça büyük olmakla beraber, en önemlisi kükürt oranındaki yüksekliktir. Ülkemizdeki linyit rezervlerinin üçte ikisinin kükürt içeriği yüzde 2'den çok yüksektir. Hatırlayalım, Batı ülkelerinde içinde kükürt miktarı yüzde 0.5'i geçen kömür santrallerinde yakılmamaktadır. Ülkemizde kömürler belli oranlarda radyoaktif madde de ihtiva edebilmektedirler. Linyitlerimizde uranyum taraması amacıyla yapılan kimyasal analizlerde, külde radyoaktif maddenin U203 olarak milyonda 5 ile onbinde 4 oranında değiştiği ve Yatağan Termik Santrali'nde bu oranın onbinde 1 olduğu saptanmıştır"(2). Bu nedenlerden dolayı kurulan filtrelerin de tek başlarına pek işe yaramayacağını ifade eden uzmanlar (elektrostatik filtreler ve desülfürizasyon ünitesi sürekli çalıştırılırsa; ancak SO2 gazının %95'i ve partiküler maddeler tutulabilmektedir. Çok zararlı olan Azot Oksitler, Karbon Monoksitler, Ozon, diğer fotokimyasal oksidanlar, yanma ile açığa çıkan Uranyum ile küllerin toplandığı alanda oluşan Radon gazını engelleyememektedirler(*), kısmi çözüm olarak bu santralin ve bugüne kadar çeşitli bölgelerimizde kurulmuş olan ve benzer sorunları yaratan tüm termik santrallerin artık rehabilitasyonlarının yapılması; teknolojik olarak yeni geliştirilen akışkan yatak teknolojisine geçilmesi; kömürlerin sıvılaştırılma, gazlaştırılma çalışmalarının beklenmesi; bu geçiş sürecinde de daha temiz ve kaliteli ithal kömürle santrallerin çalıştırılması önerilmektedir. Bu şekilde hem ileride daha verimli ve temiz olarak kullanılacak linyit rezervlerimiz değerlendirilmiş olacak, hem de hali hazırda kronik olarak yaşanan çevre kirliliği, ciddi boyutlarda olan radyoaktif kirlilik önlenmiş olacaktır. Ancak nihai çözüm olarak; tüm kirletici fosil yakıtlardan vazgeçen ve tamamen yenilenebilir temiz enerji kaynaklarına yönelen "yeni bir enerji politikasını" bir an önce ülkemizde hayata geçirmeliyiz.

Ancak bir başka çok hayati boyut daha var. Yaşadığımız "krizler" nedeniyle kamuoyunda gündeme gelip, yeterince tartışılmayan; en son Meclis Genel Kurulu'ndan geçen "Elektrik Piyasası Yasası"nın geçici 4. maddesinde yapılan bir değişiklikle; "Kamuya ait elektrik enerjisi üretim ve dağıtım tesislerinden işletme hakkı devir işlemleri 30 Haziran'a kadar tamamlananlardan, çevre kirliliğini önleme tesisleri TEAŞ tarafından yapılanların bitirilmesi ve çevre mevzuatı açısından gerekli izinlerin alınması için" devir tarihinden itibaren iki süre tanındı. Değişiklikle; "bu sürede, söz konusu tesislerdeki elektrik üretim faaliyeti bu gerekçeyle" durdurulamayacak. Bundan böyle mahkemeler, çevre kirliliğine yol açan santralleri kapatamayacak. Bu konuda yurttaşların, çevrecilerin ve sivil toplum örgütlerinin talepleri de, şikayetleri de artık dikkate alınmayacak. Yani "Devlet"; yurttaşlarını "Elektrik Piyasası Kanunu" ile artık "resmen" zehirleyecek.

Maalesef güzel ülkemizin ve bizlerin geleceği ipotek altına alınmıştır. Bunca yıl yapılan her türlü ihmal ve yanlışlıktan sonra, bir daha düzeltilmesi, telafi edilmesi mümkün olmayan daha vahim sonuçları artık yaşamamak için, enerji gibi ülke geleceğini ilgilendiren konularda karar verecek ve içinde ilgili tüm kamu kurumlarının yanısıra, başta TMMOB-EMO, KESK-Enerji Yapı Yol Sen, Türk-İş/ Tes-İş, TTB, Barolar gibi meslek birlikleri ve sendikalar, çevre kuruluşları, STK'lar, yöre yurttaşları, Üniversiteler, yerel yönetimlerden oluşan geniş katılımlı bir ULUSAL ENERJİ KONSEYİ kurulmalıdır. Bu tür "hayati" konularda, ulusal düzeyde bir kabul ve onay mekanizması harekete geçirilmelidir.

Kaynaklar

1. F. Behçet Yücel; "Yatağan Linyit Santrali ve Diğerleri", Dünya Gazetesi, 13 Kasım 2000
2. a.g.y.

(*)Türk Tabipler Birliği tarafından Yatağan'da yapılan uzun bir araştırma sonucunda Aralık 2000'de yayınlanan; "Yatağan'da Hava Kirliliğinin Değerlendirilmesi Raporu 2000" oldukça kapsamlı çalışma. Dokuz Eylül, Ege Üniversitesi, Marmara Üniversitesi Tıp Fakülteleri Halk Sağlığı Bölümleri Hocaları tarafından yapılan bu çalışma; içerdiği bilimsel veriler, tespitler ve önerileriyle, ülkemizde örneği pek olmayan "sağlamlıkta" bir rapor.

(**)"Yatağan'a Zehir Pompalayanlar"; Bischoff'un Türkiye Yöneticisi Dr. Horst Pook'un Şok Açıklamaları, Ekovizyon Dergisi, Sayı:32, Sayfa:62-64